

PIRKKO ALHONIEMI

Ruhtinas ja runoilija Paavo Haavikon *Gagarin*

Aluksi¹

Vuonna 1996 ilmestyi Paavo Haavikon *Fantastisia kertomuksia*, laaja kokoomateos kirjailijan proosatuotannosta vuosien 1973 ja 1995 väliltä. Sen viimeisenä osiona on *Gagarin*, alle 50 sivun mittainen triptyykkimäinen kokonaisuus, jonka osia voisi nimittää toisiinsa niveltviksi novelleiksi. Erillisenä, erikseen kansitettuna sitä ei koskaan painettu. Alun perin Haavikko oli suunnitellut ruhtinas Gagarinin vaiheista romaania, ja kuten hän itse on vuonna 2001 ilmestyneessä *Päiväkirjassaan* todennut, hankkeen vaiheet ajoittuvat jo 1950-luvun alkupuoliskolle (Haavikko 2001a, 25). Pitkän prosessin tuloksena valmistui vihdoin 1990-luvun puolivälissä *Gagarin*, kirjailijan mielenkiintoisimpiin proosateoksiin kuuluva tekstikokonaisuus, jonka suppea sivumäärä ei sen merkitystä vähennä. Alkujakso liittyy Suomen historiaan, osin vaiheet koskettavat Turkuakin. Kokonaisuudessaan kuvaus kattaa ruhtinaan elämän nuoruudesta vanhuuteen.

Kuka on Gagarin

Haavikko toi ruhtinas Gagarininsa ensimmäistä kertaa yleisön tietoisuuteen julkaisemalla vuonna 1957 *Parnassossa* kuudesta runosta koostuvan ”Suomalaisen sarjan” (Haavikko 1957), joka seuraavana vuonna päättyi – useita muutoksia kokeneena – *Lehdet lehtiä* -kokoelmaan. Hannes Sihvo, joka on tarkkaan seurannut runosarjan myöhempiä vaiheita, on todennut sen säilyttäneen juuri tämän asunsa, muutamia vähäisiä tarkennuksia lukuun ottamatta, kokoomateoksissa *Runot 1951–1962* (1962) ja *Runoelmat* (1975) (Sihvo 1980, 107). Julkaistessaan 1950-luvun lopulla runosarjansa ensimmäisen version Haavikko ei voinut olettaa, että lukijat välittömästi identifioisivat Gagarinin todelliseksi historialliseksi

1 Artikkelin pohjaa pääosin esitelmäni, jonka pidin Suomen Kielen Seuran kokouksessa 16.2.2011.

henkilöksi, keisari ja suuriruhtinas Aleksanteri I:n kenraaliadjutantiksi, joka vuonna 1809 seurasi hallitsijaa arvovaltaisen seurueen mukana Suomeen, Porvooseen ja myös Turkuun. Ensimmäisen eli Ruhtinas-runon aiheellinen kysymys kuuluu: ”Kuka on Gagarin?” (Haavikko 1957, 105.) Myöhemmistä versioista se on kuitenkin poistettu tarpeettomana. Sen sijaan jatko: ”Gagarin on kolmenkymmenen, ruhtinas ja runoilija minun veroiseni – – ” (kursivointi tämän kirjoittajan) jää pysyväksi luonnehdinnaksi runon kaikkiin variaatioihin, myös omaksi rinnakkaiseksi kokonaisuudekseen kasvavaan proosatekstiin. ”Minun veroiseni” tähdentää kokevan ja kommentoivan, omasta asemastaan ja merkityksestään tietoisin ”minän” osuutta. Gagarin on Haavikolle hyvin pitkälle samastumiskohde, välikappale, roolihenkilö, jota hän kuljettaa mukanaan uransa alkuvaiheesta lähtien aina myöhäiseen keski-ikänsä saakka. Gagarinin varaan runoilija rakentaa huomattavan osan elämänfilosofiaansa, myös käsityksensä rakkaudesta, miehen ja naisen suhteesta, sekä ihmisen lohduttomasta yksinäisyydestä.

Varsinaisen sysäyksen niin ”Suomalaisen sarjan” kuin Gagarinin ympärille kiertyvien proosatekstien kirjoittamiseen Haavikolle antoi venäläisen ruhtinaan matkapäiväkirja, autenttinen raportti. Aleksanteri I:tä kenraaliadjutanttina palvellut sotilas oli myös kirjallinen lahjakkuus. Hänen Suomen-retkeä kuvaileva teoksensa ilmestyi tuoreeltaan ranskaksi vuonna 1809 ja sen ruotsinno *De tretton dagarne, eller Finland* seuraavana vuonna.²

”Suomalaista sarjaa” tutkineen Hannes Sihvon mukaan Haavikko osui 1950-luvun alussa Gagarinin kertomuksen jäljille löydettyään kotikirjastostaan E. Nervanderin kuvauksen *Kejsar Alexander I:s samtliga resor i Finland*, joka oli ilmestynyt vuonna 1906 ja jonka tärkein lähde tsaarin ensimmäisen vierailun osalta oli ollut juuri adjutantin päiväkirja. Näistä ajoista lähtien Gagarinin persoonallisuus oli alkanut kiehtoa hanen mieltään. (Sihvo 1980, 112.) Jo kymmenkunta vuotta aikaisemmin Mika Waltari oli päätenyt Nervanderin ja mahdollisesti myös alkuperäisen matkapäiväkirjan lukijaksi kirjoittaessaan romaaniaan *Tanssi yli hautojen* (1944). Waltari antaa Gagarininsa tilittää tuntojaan seuraavasti:

Elämä oli narrinpeliä, Porvoo oli mitätön pikkukaupunki, keisarin keksimä komedia oli ikävystyttävä. Gagarin haukotteli ja kaipasi Pietaria, kaunista koiransa ja nuorta näyttelijätärtä, johon hän oli ihastunut ja jolle hän aikoi omistaa muistiinpanonsa Suomesta vietelläkseen hänet. (Waltari 1944, 102.)

On varmaa, että Haavikko oli tuntenut Waltarin romaanin (ks. Sihvo 1980, 112–113.) ja samalla kiinnostunut tavasta, jolla Waltari oli siirtänyt maailmanniehenä tunnetun historiallisen henkilön fiktion piiriin.

² Teoksen alkuperäinen ranskankielinen nimi oli *Les treize journées, ou la Finlande. De tretton dagarne, eller Finland* ilmestyi vuonna 1810. Tässä tutkimuksessani olen käyttänyt vuonna 1890 ilmestynyttä yhteisnimitystä, jonka loppuosana on Gagarinin matkakertomus.

Gagarinin toinen tuleminen

Gagarin ei ”Suomalaisen sarjan” ilmestyttyäkään jättänyt Haavikkoa rauhaan: ruhtinas oli koko ajan odottamassa uutta tulemistaan hänen kaapissaan tai lukitussa laatikossaan. Kun Hannes Sihvo oli vuonna 1980 kirjoittamassa runosarjasta tutkielmaa³, runoilija antoi hänen käyttöönsä nimettömän novellikäsikirjoituksen, josta Sihvo on liittänyt artikkeleihin useita Gagarinia koskevia pitkiäkin sitaatteja. Kokonaisuutena tätä käsikirjoitusta ei tällöin julkaistu, vaan se pysyi piilossa Haavikon kotiarkistossa vuoteen 1995 saakka, jolloin hän antoi sen *Parnassossa* julkaistavaksi kuten aikoinaan ”Suomalaisen sarjankin”. Otsikkona oli ”Gagarin”.⁴ (Haavikko 1995.) Tämä teksti oli kuitenkin vain yksi osa myöhemmin triptyyiksi kasvavasta kokonaisuudesta, jonka nimeksi tuli myös *Gagarin*.

Vuonna 2001 ilmestyneessä *Päiväkirjassaan* Haavikko sanoo Gagarin-hankkeensa jääneen muinoin 1950-luvulla kesken ”ajan ja voimien puutteesta” (Haavikko 2001a, 24). Vanhan tekstin elvyttäminen vei kuitenkin kahden uuden tekstin syntymiseen keväällä 1995: ”Pääsiäinen eli 41 vuotta myöhemmin” ja ”Pietari – Mustasukkaisuuden yö” täydensivät Gagarinin tarinan triptyyiksi, kolmeen jaksoon jäsenyväksi kokonaisuudeksi. Haavikko toteaa – edelleen *Päiväkirjassaan* ja nyt entistä vakuuttavammin –, että ”Gagarin-tekstin vaiheet antavat elävän kuvan siitä kiireestä ja voimavarojen riittämättömyydestä, jolla kirjallisuutta on tuotettu ja tuotetaan” (ibidem). Joka tapauksessa kesti siis useita vuosikymmeniä, ennen kuin Haavikko sai kirjoitetuksi ja viimeistellyksi yhden pitkän uransa omakohtaisimmista teoksista.

Haavikon alkuperäislähde eli Pavel Garlovitsh Gagarinin matkapäiväkirja *De tretton dagarne, eller Finland* on laajuudeltaan kolmisenkymmentä sivua. Muodoltaan se liittyy 1700-luvulla vakiintuneeseen traditioon, joka oli päiväkirja- ja kirjeromaanien myötä tuonut kerrontaan kirjailijan omakohtaiset tilitykset. Gagarinin teos ajoittuu maaliskuuhun 1809.⁵ Ensimmäinen merkintä on kuukauden 12. päivältä, jolloin adjutantti – kylmän talvisen sään vallitessa – lähti Pietarista kohti Porvoota. Ja kylmä oli edelleen hänen palatessaan kotikaupunkiinsa saman kuun 24. päivänä, tällöin myös tunteiden tasolla, koska hänen rakastettunsa Cora ei ollut kestänyt pariviikkoista eroa vaan heittäytynyt toisen miehen syliin. Cora on Gagarinin puhuttelujen kohde ja siten myös kokonaisuutta jäsenävä tekijä päiväkirjan alusta loppuun asti.

On selvää, ettei matka Suomeen ollut Gagarinille mikään huviretki: kenraaliadjutanttin ominaisuudessa hän kulki edeltä valmistellen tsaari Aleksanterin saapumista Porvooseen. Hänen tehtäviinsä kuului myös seurata hallitsijaa julkisiin tilaisuuksiin kuten tanssiaisiin sekä pikakäynneille Viaporiin ja Turkuun. Oleellista on, ettei päiväkirja ole mikään virallinen raportti, vaan se koostuu osin hämmästelevistä, osin henkevän ironisista huomioista.

3 Aikaisemman ansiokkaan tutkielman Haavikon ”Suomalaisesta sarjasta” oli kirjoittanut Vilho Viksten (1971). Essee sisältyy *Runo ja tulkinta* -nimiseen teokseen, josta otettiin uusintapainos vuonna 1980.

4 Tämä *Gagarin* on yksi osa *Fantastisissa kertomuksissa* vuonna 1996 julkaistusta kolmen osion kokonaisuudesta.

5 Sekä lähtö- että paluumerkinnot on kirjoitettu Pietarissa, muut Suomen-komennuksen aikana.

Pavel (Paul) Gagarin tulkitsee avoimesti mielialojaan ja on etevä yksityiskohtien tallentaja. Häntä kiinnostivat niin maisemat, ihmisten pukeutuminen ja käyttäytyminen kuin juhliassa tarjottavat ruokalajitkin, kuten punaisin viiruin koristeltu vasikanhyytelö. Tämä vasikanhyytelö, jonka Haavikko mainitsee jo ”Suomalaisen sarjansa” ensimmäisessä runossa ja sittemmin proosatekstissään, on erikoisherkuu gourmettietaisen Gagarinin kirjaamalla listalla. Näytelmässään *Viinin kärsimykset Venäjällä 1812* (1981) Haavikko on osoittanut, kuinka jopa Napoleonin sotaretken epäonnistuminen voidaan kuvata myös keittiön näkökulmasta (Haavikko 1981). Astiastot ja henkilökunta kulkivat keisarin mukana, mutta talven pakkasissa kylmät ruuat jäättyivät, lämpimät ruuat jäähtyivät eikä viinejäkään pystytty tarjoamaan oikeanlämpöisinä. Kokeillekin Napoleonin retki oli katastrofi.

Triptyykin rakenne

Jo yksistään kirjoittamisprosessin kannalta Haavikon *Gagarin*-triptyykki on poikkeuksellinen kokonaisuus. 1950-luvun alkupuolella syntynyt novelli, joka siis käsikirjoituksena oli ollut 1970- ja 1980-luvun taitteessa Hannes Sihvon käytössä, keskittyi kuvaamaan Gagarinin tuloa Suomeen ja hänen reaktioitaan mm. seuraavasti: ”Jos pitäisi kertoa itsestään sitä ei voi tuntea kaiken tämän matkustamisen jälkeen, jos pitäisi kertoa Suomesta oli sen kuva häipynyt mielestä kaiken näkemisen jälkeen, se selvä kuva mikä oli ollut ennen tutustumista.” (Haavikko 1996, 647.) Tämä osuus, jossa Haavikon Gagarin puhuu enimmäkseen minämuodossa, mutta jossa kerronta siirtyy myös yksikön kolmanteen persoonaan, myötäilee varsinaisen matkanteon osalta alkuperäislähdettä. *Fantastisissa kertomuksissa* (1996), jossa kaikki kolme Gagarin-tekstiä liittyvät toisiinsa yhdeksi kokonaisuudeksi, osuus on otsikoitukin alkuperäislähteen mukaisesti: ”13 päivää elikä Suomi 1809”.

Cora puuttuu Haavikon varhaisnovellista siitä huolimatta, että hän on matkapäivän keskeinen henkilö, jota Aleksanterin adjutantti toistuvasti puhuttelee. Sen sijaan juuri Coraan, joko suoraan tai välillisesti, liittyvät vuoden 1995 keväällä syntyneet jaksot, ts. ”Pääsiäinen eli 41 vuotta myöhemmin” ja ”Pietari – Mustasukkaisuuden yö”. Ne julkaistiin ensi kertaa *Fantastisissa kertomuksissa* vuonna 1996, ja ne ovat triptyykin tärkeimmät ja omakohtaisimmat osuudet. ”Mustasukkaisuuden yö” liikkuu ajallisesti samalla kerronnan tasolla kuin matkakuvauskin ja on näin omistettu nuorelle, noin 30-vuotiaalle Gagarinille, vaikka se onkin kirjoitettu vuosikymmeniä myöhemmin.⁶ Sen sijaan ”Pääsiäisen” Gagarin on jo vanha mies, joka kerää kokemuksiaan elämänfilosofiaksi neljä vuosikymmentä Suomen-matkansa jälkeen. Alkuperäisen matkapäiväkirjan kirjoittanut Paul Gagarin, joka kuoli Venäjällä vuonna 1850, oli kuollessaan 73-vuotias. Eritoten niissä jaksoissa, jotka Haavikko kiihkeässä luomisvaiheessa vuonna 1995 kirjoitti, ruhtinas on muuttunut kirjailijaa joiltakin osin muistuttavaksi mutta silti fiktiiviseksi henkilöksi.

6 Eskelinen – Koskimaa 2001, 210. Kirjoittajat korostavat, että on syytä pitää mielessä eri aikatasot, kerronnan aika ja aika, josta kerrotaan.

Fantastisissa kertomuksissa Haavikko on ratkaissut novellien keskinäisen sijoittelun niin, että matkanteon vaiheita kuvaava varhaisin osuus sijoittuu keskimmäiseksi, ”Pääsiäinen” alkuun ja ”Mustasukkaisuuden yö” viimeiseksi. Tämä asetelma tekee ”Pääsiäisen” kertojasta osittain muistelijan, joka rakentaa minäkuvaansa muistoista käsin. Sen sijaan Haavikon varhaisnovellin Gagarin on nuori ja utelias, ja kirjailijan on ollut ilmeisen helppo myötäillä alkuperäislähdettään, matkapäiväkirjaa, ja tuoda julki kannanottoja, jotka heijastavat Aleksanterin lähimmän seurueen ja välillisesti ”keisarin itsensä pohdiskeluja Porvoon säätykokouksen aikoihin”. (Ks. Korhonen 1963, 24.) Seurueesta Haavikko mainitsee mm. ylihovimarsalkka Tolstoin, Suomen asiain hoitajan, kreivi Speranskin ja ulkoministeri Rumjantsevin – aivan samoin kuin lähteelleen uskollinen Mika Waltari-kin romaanissaan *Tanssi yli hautojen* (ks. esim. Sihvo 1980, 114). Etapit, pysähdykset ja ajankulun Haavikko kirjaa myös tarkoin lähdeään myötäillen. Vaikka kirjailija jo tässä varhaisnovellissaan on pyrkinyt henkilökuvan sisäistämiseen, hänen ruhtinaansa vaiheet ja piirteet ovat pääosin historiallista Gagarinia. Vasta kahdessa myöhemmin syntyneessä jaksossa Haavikko on ratkaisevasti siirtynyt Gagarinin tajunnan todellisuuden, hänen kipeiden menetyksensä ja yksinäisyytensä kuvaajaksi.

Gagarin ja Cora

Mihin mittaan sitten Cora, jota historiallinen Gagarin puhuttelee ja jolle hän on omistanut Suomen-matkansa kuvauksen, lienee todellinen, todella elänyt henkilö? Asia on tuskin pohdinnan arvoinen, oleellinen on Coran kerronnallinen funktio tekstiä jäsentävänä tekijänä – myös Haavikon toteutuksessa eli ”Mustasukkaisuuden yössä”.

Autenttisen matkapäiväkirjansa lopussa Pietariin palannut Aleksanterin adjutantti jättää jäähyväiset rakastajattarelleen, jonka kanssa hän oli haaveillut jatkavansa suhdetta ja viettävänsä mm. pääsiäisen. Vaikka Coran menettäminen saakin Gagarinin vajoamaan itesääliin, ero ei kuitenkaan merkitse katastrofia: se kirvelee, muttei varsinaisesti haavoita. ”Förlusten af denna kärlek är då för mitt hjerta endast en sveda, icke ett sår.” (Gagarin 1890, 33.) Ylevin sanakääntein Gagarin vetoaa suojelusenkeihinsä ja toteaa selvinneensä lopultakin vähin vaurioiden. Maailmassa on joka tapauksessa yhä paljon rakastamisen arvoista. Jopa Coran petoksen hän selittää parhain päin: nainen on kuitenkin kaikenkin osoittanut kykynsä rakastaa. Coran rakkauden uudesta kohteesta ei tosin ole tekstissä vihjettäkään. Mustasukkaisuuteen Gagarin ei näytä lankeavan: romanssi on sitenkin ollut vain lyhyt episodi hänen elämässään. Matkapäiväkirjansa viimeisellä sivulla mies irrottaa otteensa naisesta lopullisesti ja kertoo palauttavansa tämän paikkaan, josta on hänet ottanutkin: aviomiehen huostaan.⁷ Siitä Gagarin on varma, ettei hän tulisi enää koskaan ylistämään Coran nimeä.

Vaikka Haavikon ”Mustasukkaisuuden yön” juonellinen peruskuvio onkin suoraan

7 Eskelinen – Koskimaa 2001, 217. Kirjoittajat pitävät itsestään selvänä, että Cora on naimisissa oleva nainen. Gagarinin matkakertomuksesta asia ei käy suoranaisesti ilmi.

verrattavissa ruhtinas Gagarinin matkapäiväkirjaan, niin tarinan jatkokehittely on tyystin toisenlainen. Antaessaan Coralle muusan roolin Aleksanterin adjutantti tuli tehneeksi päiväkirjastaan raportin sijasta rakkauskertomuksen. Mustasukkaisuuden syöverit hän väistää sulavan maailmanmiehen tavoin. Sitä vastoin Haavikko antaa fiktiivisen Gagarininsa vajota syvälle mustasukkaisuuden suohon. Pietari, suo ja mustasukkaisuus: tämä kolmiyhteys hallitsee Haavikon muutenkin metaforisiin ilmaisuihin hakeutuvan tekstin alkua:

Mustasukkaisuus on aisti joka yhdistää intohimon ja menettämisen pelon yhdeksi harhamieleksi, se on suo jonka päälle on rakennettu loistava rakennus. On turha salata että tarkoitan tällä Pietaria sillä suon elementit ovat karvas ja katala muju sekä ruskea, katkera vesi. (Haavikko 1996, 650.)

Naisen petos on kaksinkertainen petos: hän on ollut uskonon sekä aviomiehelleen että rakastajalleen jonkun tuntemattoman osapuolen kanssa. ”Hän on pettänyt minua jonkun kolmannen kanssa, siksi hän puhuu miehestään, koska ei voi puhua tästä. Miksi juuri nyt, tämä puhe, juuri siksi.” (Idem, 652.) Mustasukkaisuus on Haavikon Gagarinille konkretiaa: ”Minusta tuntui että musta sukka oli sidottu kurkkuni ympärille ja että suuni oli sidottu auki toisella, niskan taakse sidotulla sukalla.” (Idem, 651.) Itsepetos osoittautuu mahdottomaksi. Kun nainen nauraa ”kuin kokotti” heidän istuessaan puolialastomina vastakkain kuin ennen rakkautensa parhaina päivinä, mies tietää uskottomuuden todeksi.

Haavikon runouden yhteydessä ei kirjallisten mallien tai esikuvien etsintä juuri tuota tulosta. Kannattaa kuitenkin muistaa, että J. L. Runebergin nuoruudenlyriikkaan kuuluu runosarja ”Mustasukkaisuuden yöt”, jonka hän kirjoitti kihlusaikanaan 1820-luvulla ja jossa onnentunteisiin lomittuvat raastavat hylätyksi tulemisen ja kuoleman tunnot. Vaara vaanii joka hetki rakastavaisia: ”Onnellisesta kyyhkysparista tempaa haukka toisen, ja kahdesta haukasta tappaa vuorostaan metsästäjän laukaus toisen” – hetkenä, jolloin ne kylläisinä kyyhkyn syötyään ovat vaipuneet hyväilyyn. (Viljanen 1949, 207.) Runeberg päätyi toki avioon Fredrikansa kanssa. Paavo Haavikon elämässä hänen kirjailijavaimonsa Marja-Liisa Vartion äkillinen kuolema vuonna 1966 merkitsi ratkaisevaa käännekohtaa: hän menetti kirjallisen keskustelukumppaninsa ja parinsa, joka oli teoksissaan 1950-luvulta lähtien kehitellyt – tosin omaan suuntaansa – samoja teemoja kuin hänkin (Alhoniemi 1972, 9–23). Aarne Kinnunen on tutkimuksessaan *Kaksi metriä syivistä kysymyksistä* (2009) todennut, että Haavikolle ”jääminen leskeksi on samaa kuin olisi otettu minästä puolet pois ja enemmänkin” (Kinnunen 2009, 203). Hieman myöhemmin hän lisää: ”Katharsiksen puuttuminen erottaa tapahtuman antiikin tragediasta. Sen tilalle on tullut toiminnallinen kaaos.” (Idem, 215.) Toiminnan tasolla on kuitenkin merkittävää, että Haavikolla oli mahdollisuus saattaa julkaisukuntoon ja viimeistellä Vartion vain lopustaan hiukan kesken jäänyt romaani *Hänen olivat linnut* (1967).⁸ Kun hän vuosikymmeniä

⁸ Alhoniemi 1972, alaviite sivulla 10. Haastattelin Paavo Haavikkoa Otavassa 2.9.1971 = Alhoniemi 1971a. Haastattelun yhteydessä Haavikko kertoi mm. osuudestaan Marja-Liisa Vartion *Hänen olivat linnut* -romaanin viimeistelyvaiheessa. Haastattelijan muistiinpanot.

myöhemmin kirjoitti ”Mustasukkaisuuden yötä”, hänen novellinsa aktualisoi ensisijaisesti vartiolaisen, mutta myös runebergiläisen ja runouden ikaikaisen lintusymboliikan.

Marja-Liisa Vartion postuumissa romaanissa linnut eivät laula. Niiden laulut ovat loppuneet lyhyeen, kun metsästäjä eli rovasti Birger on ne ampunut ja liittänyt täytettyjen lintujen kokoelmaansa. Rovastin lintuharrastus hallitsee sekä hänen että hänen vaimonsa elämää. Joka kerta, kun hän on saanut saaliikseen uuden linnun, hän tuo sen verisenä vaimonsa nähtäväksi.⁹ Haavikon ”Mustasukkaisuuden yössä” täytetty lintu osoittautuu tärkeäksi minäkertojaa luonnehtivaksi vertaukseksi. Viittaus on kytkettävissä Vartion romaaniin, joskin sukupuolimerkityksessä viittaussuhde on käänteinen. Kun Vartiolla keräilijänä on mies, rovasti Birger, niin Haavikolla kokoelman kartuttaja on nainen, Gagarinin petollinen rakastajatar Cora, joka on liittänyt rakastajan kokoelmaansa. Mies toteaa: ”Minusta on tehty kuva joka on kuin täytetty lintu. Se lintu olen minä. Nyt ymmärrän, hän hymyilee täydellisen keräilijän ja kokoelman hymyä.” (Haavikko 1996, 654.) Katke-roitunut mies vertaa itseään lintuihin myöhemminkin, erityisesti uroslintuihin ja etenkin suokukkoon, jonka hän näkee keväisissä kosiopuuhissaan. ”Suokukko, miehisen turhamaisuuden ja pöyhistelyn itsestään selvä kuvaus. Sitä en olisi halunnut nähdä, saati tajuta että katsoin entistä itseäni.” (Idem, 656.) Etsiessään syytä rakkautensa kariutumiseen hän päätyy Napoleoniin. ”Vaikka hän on ystävämme ja veljemme, silti.” (Idem, 653.) Napoleonin tähden keisari Aleksanteri I oli joutunut tekemään matkan Suomeen ja tarjonnut näin tietämättään kenraalidjutanttinsa rakastajattarelle kolmetoista vapaata päivää uuden rakkauden löytämiseksi. Yhtä ja toista jäi historian etenevien vankkurien alle. Kuriositeettina voi todeta, että Marja-Liisa Vartion varhaisromaanissa *Se on sitten kevät* (1957) miehisen uhon edustaja suomalaisessa maaseutumiljöössä on nimeltään Napoleon.

Toisin kuin Gagarinin matkapäiväkirja Haavikon novelli antaa ymmärtää, että miehen on vaikea niellä pettymystään ja pahinta on hänen itsetuntonsa kokemus kolaus. Kun Gagarin päiväkirjassaan jättää kilpailijansa tyystin luonnehtimatta, niin Haavikko keksii nimetä Coran uuden rakastajan täysin täsmällisesti. Hän on K. M. Klinger, *Sturm und Drang* -kauden edustaja, joka aikoinaan vielä Saksassa asuessaan kuului Goethen ystäviin. Hänen kiitosta saanut tuotantonsa arvioitiin sittemmin merkityksettömäksi, myös teos, jossa hän ”uskaltautui kuvaamaan tohtori Faustin elämää ja henkilöä”. (Ks. esim. Koskimies 1964, 141.) Sen sijaan Klingerin julkinen ura oli poikkeuksellisen nousujohteinen, ja Haavikko on lähteilleen uskollinen kertoessaan miehen menestystarinan. Klinger, alun perin saksalaisen näytelmäseurueen kirjoittaja, oli kolmisenkymmentä vuotta ennen Gagarinin kuvaamaa aikaa pestautunut Venäjän armeijaan sekä kohonnut kenraaliksi ja keisarin neuvonantajaksi. Haavikko panee Gagarininsa toteamaan, että ”hänen elämänsä on yhtä ansioluetteloa, pitkä ja tiheää kuin rikosrekisteri. Jota se ei kaikin mokomin ole”. (Haavikko 1996, 653.) Samassa yhteydessä tuodaan julki myös huhu, jonka mukaan

9 Alhoniemi 1971b, esim. 151. Vartion lintusymboliikkaa – myös sen eroottisia ulottuvuuksia – olen käsitellyt laajasti artikkelissani ”Marja-Liisa Vartion *Hänen olivat linnut*. Aineksia ja rakenteen piirteitä”. Artikkelini on julkaistu sittemmin Mirjam Polkusen toimittamassa esseevalikoimassa *Romaani ja tulkinta* (Otava 1973).

Klinger olisi ehdolla Tarton yliopiston seuraavaksi kansleriksi. Nimitys toteutuikin. Klinger on siis todellinen henkilö, Suomessa matkailleen Aleksanteri I:n kenraaliadjutanttin aikalainen, jonka Haavikko on kietonut osaksi fiktiivistä kerrontaansa.

Tyystin fiktion piirissä Haavikon ”Mustasukkaisuuden yö” liikkuu vaiheessa, jossa Cora ja Gagarin, rakastelun jälkeen, juovat kuohuviiniä ja päätyvät kiistelemään kirjoista. ”Kirjallisuus ei ole enää yksinäisten hetkien ja salonkien ajanviette vaan myös makuuhuoneiden. Ikävä kyllä myös kiistat.” (Idem, 659.) Cora ei malta vaieta uudesta rakastajastaan. Ylistysaariassa Klingerin kunniaksi Cora ”käytti sitä tunnettua taktiikkaa että kaikki jostain henkilöstä sanottu samalla tarkoittaa sitä ettei vertauskohta ole juuri minkään arvoinen”. Ja Haavikon Gagarin toteaa katkerasti: ”Nyt se vertauskohta olin minä.” (Idem, 660.) Hän vetäytyy kuitenkin kirjallisilta kentiltä sivullisuuteen: hänen kirjallisilla harrastuksillaan ei ollut ammatillisia tavoitteita. Ja kyynisesti hän on valmis heittäytymään mukaan Coran pelaamaan peliin: ”Valitsin esitystavakseni ihmetyksen sävyn, sillä tavalla me ikään kuin ihmettelisimme yhdessä sitä että meillä oli ollut onni elää yhdenaikaisesti ja samassa kaupungissa tämän vuosisataisneron kanssa – –.” (Idem, 661.)

”Mustasukkaisuuden yön” loppuosa on kuvausta rakkauden vähittäisestä hiipumisesta: ”Näin kuolee suuri rakkaus, nopeasti kuin kaksintaistelussa, aseina kirjat ja aatteet – –.” (Ibidem.) Rakastelukin menettää hohtonsa: aktista tulee pelkkää suorittamista. Gagarin ottaa käyttöönsä kalan uimarakosta tehdyt kondomit, ”Mustasukkaisuuden yö” ja ”Kalojen yölaulu”: ”Puhutaan lihallisesta yhteydestä, mutta näinä kevään paastoviikkoina se nyt vaihtui jotenkin kalalliseksi.” (Haavikko 1996, 657.) Ja edelleen: ”Tässä myrskyisessä yössä kondomi teki minut suipoksi, koiramaiseksi.” Ironiaa, itseironiaa, myös haikeutta tunteen väljähtymisen tähden: ”Rakkaus kuolee, se on elänyt.” (Idem, 664.) Enää rakastaja ei Coraa tarkoittaessaan kirjoita *hän*-sanaa isolla kirjaimella. Novellin loppu antaa ymmärtää, että naisellinen osapuoli on vastaavasti ajatellutkin suhteen vain ohimeneväksi episodiksi. Joka tapauksessa rakastajan on pakko myöntää, että ”Mies on Naiselle Omistus, kuin Domus, mies vain omistaa naisen, hetken verran”. (Idem, 654.) Gagarin tuntee vertautuvansa paitsi lintuihin myös matkalaukkuun, joka ”tarvittaessa otetaan esille ja avataan”. (Ibidem.) Samalla hän kuitenkin aavistelee, että hänen kokemansa intohimo ja mustasukkaisuus saattaisivat myöhemmän iän perspektiivistä tarkasteltuina kuihtua täysin merkityksettömiksi: ”Luulen, että vanhuuden vaakunakilvessä lukee lyhyesti: Kaikki on tyhjänpäiväistä. Luulen, en tiedä. Olen 30-vuotias mies, en vanhus.” (Ibidem.) Kun Gagarin 1990-luvun puolivälissä valmistui ja julkaistiin kaikkine osineen *Fantastisissa kertomuksissa*, Haavikko oli 65-vuotias. Hänelle oli ehtinyt kertyä myös omakohtaista kokemusta vanhenemisesta.

Eri aikojen Gagarinit

Haavikon triptyykissä eri aikojen Gagarinit esiintyvät rinnakkain saman henkilön variaatioina. ”Mustasukkaisuuden yö” jatkaa siitä, mihin historiallisen ja Suomesta Pietariin palanneen Gagarinin kertomus päättyi ja kehrittelee ruhtinaan ja Coran suhteen

parisuhdedraamaksi. ”Pääsiäisessä” kerronta väljenee yhä fiktiivisemmäksi. Eritoten tässä jaksossa Haavikko analysoi vanhenemista hyvin pitkälle samastuen, silmiensä talsalta. Cora on himmennyt vuosikymmenien takaiseksi muistoksi. Yksinäisiä juhlapyyhiä metsästyskartanossaan viettävän lähes 70-vuotiaan ruhtinaan mietteistä ei ole olemassa kirjallisia dokumentteja, ei mitään nuoruuden autenttiseen päiväkirjaan verrattavaa vanhuuden muistelmateosta. Vain pariin otteeseen Haavikko antaa Gagarininsa palata vuosikymmenien takaisen Suomen-matkansa muistoihin. Talvinen retki, joka oli kariutunut Aleksanteri I:n adjutanttin orastavan romanssin Pietarissa, oli myös uhannut hänen terveyttään ja jättänyt hänen olkapäähänsä jomottavan kivun. Vaikka särky olisikin ollut hiukan myöhempää perua ja saanut alkunsa vasta talvella suuren isänmaallisen sodan aikoihin, niin ruhtinaan syytökset kohdistuvat jälleen kerran korsikalaiseen maailmanvalloittajaan: ”Joka tapauksessa on siis tämä kipu Napoleonin syytä, suoraan tai välillisesti.” (Haavikko 1996, 621.) Pietarin ilmastoä hänen ei sopinut moittia vaivoistaan: ” – – muistan mitä Katariina hallitsijatar on sanonut: ’ – Sen joka moittii Pietarin ilmastoä, sen minä kohta jo karkotan Suomen Haminaan!’”¹⁰ (Idem, 623.) Lieneekö tällä repliikillä yhteyttä siihen, että Haavikko oli viettänyt sotaväikäänsä Haminaassa? (Ks. Sihvo 1980, 112.) Tällöin, 1950-luvun alussa, hän oli joka tapauksessa sairastanut umpisuolentulehduksen ja tulirokon eikä hänen kuntonsa ollut tahtonut riittää koulutuksesta selviämiseen (Haavikko 1994, 73–74).

Aikoinaan historiallinen Gagarin oli matkapäiväkirjassaan toivonut voivansa viettää yhteisen pääsiäisen Coran kanssa, (Gagarin 1890, 32) mutta joutunut jäämään yksin. Sittemmin, 40 tai 41 vuotta myöhemmin, Haavikon Gagarin on vetäytynyt täyteen yksinäisyyteen metsästyskartanoonsa, jota hän kutsuu vapaaehtoiseksi karkotuspaikakseen. Silti tämä pääsiäinen on hänen elämässään vasta toinen, jonka hän viettää ehdottoman yksin. Ei ole ketään naisseuralaista, jonka kanssa hän voisi juoda samppanjaa tai kuohuviiniä. Paikka ei kuitenkaan ole mikä tahansa syrjäinen ja rappeutunut talo. Se on osa hänen isänsä perintöä ja yhä siihen mittaan kunnossa, että sinne voisi – ainakin periaatteessa – pyytää vieraaksi vaikkapa keisarin. Tekstistä ei kuitenkaan käy ilmi, ettei keisari ole enää sama hallitsija eli Aleksanteri I, jota Gagarin oli palvellut Suomen-matkansa aikoihin. Nikolai I:hän oli tullut valtaan jo vuonna 1825. Sonnustautuessaan lyhyttä kävelyretkeään varten kaartinupseerin päähineeseen Haavikon Gagarin on selvillä siitä, että malli on menneiltä ajoilta. Itseironiaa viljellen ruhtinas toteaa, että hänen on turha esittäytyä puille ja metelöiville linnuille, jotka eivät välitä hänen nimeään kuulla. Hän itse on vanhaa mallia, auttamattomasti syrjässä, vaikka hän onkin koko ikänsä noudattanut keisarin tahtoa ja määräyksiä eli palvellut ”kansaa, suurta elämänjärjestystä”. (Haavikko 1996, 619.) Hänen liikkuma-alansa rajoittuu pihapiiriin: sen hän oli oppinut tuntemaan jo nelivuotiaana.

Rakkaudesta Haavikon Gagarinilla on jäljellä kirvelevät muistot. Ei olisi aikoinaan kannattanut toivoa pikaista paluuta Suomesta Pietariin, koska Pietarilla ei ollut muuta

10 Haminan rauha, joka erotti lopullisesti Suomen Ruotsista, solmittiin 17.9.1809. Gagarinin päiväkirja kattaa vain kolmetoista päivää maaliskuusta 1809.

annettavaa kuin mustasukkaisuuden yöt ja helvetin kärsimykset. ”Rakensin itse helvettini esikartanot ja uhritulet, kokosin itse polttoaineet ja kärvensin itseäni yötä päivää. Halusin kiihkeästi tietää jotain mitä en halunnut tietää lainkaan!” (Haavikko 1996, 627.) Neljä vuosikymmentä myöhemmin hän pystyy kuitenkin kiihkottomasti mainitsemaan Klingingerin, vaikka tämä oli vietelty häneltä Coran. Tämän mahdollistaa ironia, jonka Gagarin kohdistaa paitsi Klingeriin myös toiseen aikalaiseensa, yliopistomieheen ja järkeisuskon apostoliin Wolffiin.¹¹ ”Niin kuin heitä ihailemmeekin, ei koskaan liikaa, niin varmaa on että vasta 1900-luvulla heidän työnsä osataan arvostaa oikeaan arvoonsa ja heidän nimensä kuluvat kaikkien ihmisten suussa kuin pääsiäismakea tai hautajaiskonvehdit.” (Haavikko 1996, 629.) Monista asioista, myös kirjallisuudesta, Haavikon Gagarin, itsekin runoilija, sanoo ratkaisevasti vieraantuneensa. Ikä on tehnyt tehtävänsä ja jäljellä on vain alakulo:

Me pystymme lukemaan kirjoja vasta kun olemme eläneet elämän ja tiedämme mitä asiat ovat. Elämän ja kertomuksen käytävät ovat loputtomia, sinä ymmärrät mitä elämä tahtoo sinulle sanoa, eikä sillä enää ole merkitystä. Ei sen viestillä, ei sen viestin ymmärtämisellä. (Idem, 625.)

Syrjässä ja yksin

Haavikon Gagarinin pääsiäinen jäsentyy toisiaan seuraavien pyhien mukaan: hän tukeutuu perinteisiin ja noudattaa vakiintuneita tapoja. Ruhtinas on ortodoksi, kuten olettaa sopii, mutta tuskin uskovainen. Hänen käyttäytymisessään on piirteitä, jotka osoittavat, että hän on kokenut parhaaksi sopeutua ympäristönsä vaatimuksiin. Tosin hän soveltaa niitä tarpeidensa mukaan. Kiirastorstaina hän kieltää ulkotulien sytyttämisen, jottei talo näyttäisi ”Kaifaksen ulkopihalta, jossa Kristusta kiusattiin”. (Haavikko 1996, 621.) Ruhtinas on Raamattunsa lukenut ja jättänyt kaikkinaiset juonittelut taakseen: hän ei suunnittele kenellekään kuolemantuomiota. Pitkäperjantaita koskevat selvät tavat, jotka miellyttävät Gagarinia ja jotka hänen on helppo muistaakin paastonajan takia. Hänen ohjelmaansa kuuluvat vodkaryyppy sekä ristin muotoiset piiraat. Pääsiäispäivän aattona hän kylpee ”oikeassa venäläisessä saunassa” (idem, 626), ja pääsiäisyönä hän osallistuu ristisaattoon, hänen mukaansa Kristuksen epätoivoiseen ja tuloksettomaan etsintään. Jokaisen nurkan kierto päättyy aina vain tyhjän löytämiseen.

Pesimistä aikovat linnut herättävät Gagarinissa syvää vastenmielisyyttä. Pääsiäisenä on kuitenkin aikaa keskittyä niiden karkottamiseen polttamalla kokoon kerättyjä lehtiä sekä puiden ja pensaiden oksia. Gagarin puolustaa reviiirinsä koskemattomuutta: hän haluaa lintujen pysyttelevän metsän syvyyksissä, poissa asutuksen luota. Lintujen metelöinti häiritsee vanhaa miestä, hän tahtoo sulkea korvansa hälyääniltä ja kenties myös

¹¹ Christian Wolff (1679–1754) oli aikoinaan Saksan johtava valistusfilosofi, rationalisti. Professorina Hallessa. Toimi myös yliopiston kanslerina. Joutui välillä erotetuksi pietistien vaatimuksesta. Haavikko ei mainitse tekstissään filosofin etunimeä.

mielensä menneisyyden kipeimmiltä muistoilta. Erityisen kiitollinen hän on, mikäli satakieli, lintumaailman sopraano, jättää hänet rauhaan. Lintujen karkottamiseen tähtää pääsiäiskokkonkin polttaminen, vaikka toki sille on myös uskonnollinen ja kansanomaiseen taikuuteen liittyvä funktionsa. Gagarin tietää, että tulen avulla kylän väki käy taistoon pimeyden voimia ja pirua vastaan. Kun kylän vahvin mies, kokkokuningas, nostaa palavaa kokkoa ylös hirrellä, on kyse ylösnousemuksen jäljittelystä. Sitä Gagarin vieroksuu ja pitää pelkkänä pakanuutena. Toista on hänen mukaansa sentään kristinoppi, joka on ”ilmoitusta, teologiaa ja tiedettä, mutta myös kokemusta ja perinnettä”. (Idem, 628.) Aivan ilmeistä silti on, ettei pääsiäisen sanoma, kertomus Kristuksen kärsimyksestä ja ristinkuolemasta, häntä kosketa. Mystiikkaan Gagarin ei tunne vähäisintäkään vetoa. Hän kuuluu selvästikin 1700-luvun valistuksen ja järkeisuskon perillisiin.

Pääsiäisjakson Gagarin kertoo kirjoittaneensa itsetutkisteluksi, oman luonteenlaatusa ja mahdollisen muuttumisensa analysoimiseksi. Paluu nuoruusvuosien ja miehuuden ajan muistoihin tuottaa yksiselitteisen tuloksen: ”Koen vain muuttumattomuutta, olen siis yhä sama.” (Ibidem.) Edes tietoinen pyrkimys muuttumiseen ei ole vienyt mihinkään: ”Liian myöhään! Olin jo oman luonteeni orja.” (Ibidem.) Muistojen ja vanhojen paperienkin järjestäminen on hankalaa, kun lähes 70-vuotiaan tajunnassa ajat, paikat ja tapahtumat saattavat sekoittua:

Satoiko sen toisen ratkaisevan keskustelun, siis ensimmäisen, aikana vai oliko Pietarin yö kalsea ja kylmä, usvainen ja sumuinen? Sade on joka tapauksessa tapahtunut, tässä yhteydessä, josta kerroin, mutta sekoitanko kaksi yötä ja kaupunkia, keskustelua ja kohtausta. (Haavikko 1996, 624.)

Vaikka Gagarin vakuuttaa omaa muuttumattomuuttaan, aika etenee väijäämättä. ”Pääsiäinen seuraa pääsiäistä ja menee ohitse, niin elämäkin.” (Idem, 629.) Joidenkin sanojen merkitystä hän jää ikääntyessään miettimään toisin kuin nuorempana: ”Myöhemmin on vaarallinen sana, se on itse vanhuus aikana, jolloin ei enää oikein ole sanottavissa ’myöhemmin.’” (Idem, 628.) Haavikkoa vanheneminen alkoi askarruttaa yhä vahvemmin vaiheessa, jossa hän alkoi lähestyä 60. ikävuottaan. Vuoden 1990 *Talvirunoja*-kokoelmassaan hän toteaa omakohtaisin tunnoin: ”Vanhuus tuli yllätyksenä / niin myös sille joka aina on / ollut vanha.” (Haavikko 1990, 9.) Tähän rinnastuvat sittemmin Prosperon runoihin (2001) sisältyvät säkeet: ”Vanhuus, sankariaika, kun yhä vähemmällä / tiedossa olevilla voimavaroilla / on taisteltava jättiläisiä ja varjoja vastaan. / Tähtää kohti olennaista, sanon itselleni, / kun ajatus liikkuu jo menneessä / siellä mistä kiire oli kohti tätä tulevaisuutta.” (Haavikko 2001b, 13.) Jälkimmäisen runon julkaistessaan Haavikko oli 70-vuotias, osapuilleen pääsiäisnovellissa kuvaamansa vanhan Gagarinin ikäinen.

Ihmisen yksinäistymisen Haavikon Gagarin keskittää seuraavaan lausumaansa: ”Ensin ihminen luopuu seuraelämästä koska kaikki uusi on hänelle jo vanhaa ja tuttua, lakkaa kuuntelemasta, sitten puhumasta, ja kuolee kasvot seinää päin käännettyinä.” (Haavikko 1996, 624–625.) Suunnilleen samanaikaisesti pääsiäisjakson valmistumisen kanssa Haavikko kirjoitti *Päiväkirjaansa* (päiväys 11.2.1996): ”Vanhuus on aika, jolloin aikaa ei

ole. Se on pysähtynyt. Se on kuin pohjiaan myöten jäänyt ajan virta, joka ei liiku, mutta jolla on nimensä. Sitä on katsottava tyynesti jäätyneiden ikkunoiden lävitse. Ne ovat ajan koristeita. On katsottava peliä tyynesti kuin pelaaja, jolla ei ole rahaa.” (Haavikko 2001b, 92.) Paavo Haavikon triptyykin huipentuu ”Pääsiäiseen”. Jos sen lukee ensimmäisenä niin kuin *Fantastisten kertomusten* niteessä tarjotaan, siihen on muut osuudet luettuaan palattava uudelleen. Kronologian Haavikko on *Gagarinissaan* tahallisesti ja tarkoituksenmukaisesti lyönyt rikki.

LÄHTEET

Tutkimuskohde

HAAVIKKO, PAAVO 1996: Gagarin. *Fantastisia kertomuksia. Proosa 1976–1995*. Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

ALHONIEMI, PIRKKO 1971b: Marja-Liisa Vartion Hänen olivat linnut. Aineksia ja rakenteen piirteitä. *Sananjalka* 13. Turku.

——— 1972: Marja-Liisa Vartion Kaikki naiset näkevät unia ja Paavo Haavikon Toinen taivas ja maa rinnakkain. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 26. Toimituskunta VESA KARONEN, HANNES SIHVO ja ILPO TIITINEN. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ESKELINEN, MARKKU – KOSKIMAA, RAINE 2001: *Haavikko 2001*. Helsinki: WSOY.

GAGARIN, PAVEL GAVRILOVITSCH 1890 (1810): De tretton dagarne, eller Finland. Översättning från franskan. *Ättioåriga minnen*. Helsingfors: G. W. Edlund.

HAAVIKKO, PAAVO 1957: Suomalainen sarja. *Parnasso* 5/1957.

——— 1981 : *Viinin kärsimykset Venäjällä 1812*. Kuunnelma. Yleisradio. Es. 10.6.1981. Sittemmin televisionäytelmä. Es. 29.9.1987 .

——— 1990: *Talvirunoja*. Helsinki: Art House.

——— 1994: *Vuosien aurinkoiset varjot*. Helsinki: Art House.

——— 1995: Gagarin. *Parnasso* 3/1995.

——— 2001a: *Kahden vuoden päiväkirja. Muistiinmerkitöjä vuosilta 1995–1998*. Helsinki: Art House.

——— 2001b: *Prosperon runot. 45 runoa*. Helsinki: Art House.

KINNUNEN, AARNE 2009: *Kaksi metriä syvistä kysymyksistä. Paavo Haavikon proosasta*. Helsinki: WSOY.

KORHONEN, KEIJO 1963: *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826*. Turku.

KOSKIMIES, RAFAEL 1964: *Maaailman kirjallisuus II*. Helsinki: Otava.

NERVANDER, E. 1906: *Keisari Aleksanteri I:n matkat Suomessa. Vanhempien ja uudempien lähteiden sekä muistitietojen mukaan*. Helsinki.

SIHVO, HANNES 1980: Paavo Haavikon ”Suomalainen sarja”. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 32. Toim. AULI VIKARI. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

WALTARI, MIKA 1944: *Tanssi yli hautojen. Romaani Porvoon valtiopäivien ajoilta*. Toinen painos. Helsinki.

VIKSTEN, VILHO 1971: Paavo Haavikon ”Suomalainen sarja”. *Runo ja tulkinta*. Helsinki: WSOY.

VILJANEN, LAURI 1949: *Runeberg ja hänen runoutensa 1804–1837*. Helsinki: WSOY.

Painamaton lähde

ALHONIEMI, PIRKKO 1971a: Paavo Haavikon haastattelu Otavassa 2.9.1971. Haastattelijan muistiinpanot.

PIRKKO ALHONIEMI: *A prince and a poet. Paavo Haavikko's Gagarin*

Paavo Haavikko brought his Gagarin to public awareness for the first time by publishing “Suomalainen sarja” (‘Finnish Series’) in 1957 in the Finnish literary magazine *Parnasso* where he initially describes the role of the prince: the Russian nobleman was an adjutant to Alexander I when the tsar was visiting Finland in 1809 and opened the Diet of Porvoo. In 1958, the series of poems ended with a poetry collection entitled *Lehdet lehtiä* (‘pages are pages’ ~ ‘leaves are leaves’). Gagarin thus was a real person: Haavikko became familiar with his life stages based on the biography by E. Nervander he found in his home library, after which he delved into the travelogue of Paul Gagarin. The volume was released in French in 1809. The Swedish translation *De tretton dagarne, eller Finland* was published the following year in 1810.

Even when “Suomalainen sarja” was being released, Haavikko was planning the prose version of the life of Gagarin but the project was not completed and the manuscript got buried in the poet’s desk drawer for many decades. The prince experienced his new coming in 1995 when Haavikko published the short story “Gagarin” in *Parnasso* which rested on the travelogue. The sequel was also ready, that is, the short stories “Pääsiäinen” (‘Easter’) and “Mustasukkaisuuden yö” (‘Night of jealousy’). All three were released in 1996 as one complete work in an anthology entitled *Fantastisia kertomuksia. Proosa 1976–1995* (‘Fantastic narratives: prose 1976–1995’), whereupon the title of the whole triptych was comprehensively *Gagarin*. This small-scale book of nearly 50 pages was never released separately under separate cover. Perhaps Haavikko had his reasons to conceal it as a part of *Fantastisia kertomuksia*.

Of Haavikko’s sections of his triptych, both the earliest (its name in the anthology “13 päivää elikä Suomi vuonna 1809”, ‘13 days or Finland in 1809’) and “Mustasukkaisuuden yö” follow the experiences of Gagarin as adjutant to Alexander I and lover of an actress from St Petersburg named Cora. It was namely to Cora, to whom Gagarin devoted his bereft words. However, Haavikko did not use authentic material for the basis of “Pääsiäinen”, the section which describes the old prince’s spirit. Instead, the same painful feelings of aging and exclusion, which prevail over “Pääsiäinen”, are known from the poet’s later lyricism. Gagarin, whose role in the turning point of Finnish history had already fascinated Haavikko in the 1950s, received new topicality forty decades later now from internal viewpoints. The world was comprised of phenomena which only produced melancholy, such as the treacherousness of women, or cynicism, such as the reciprocal competition between men for power and the attention of women. Poetry had no unchanged meaning for Gagarin either. Only cutting self-irony remained. At least in his later works, Haavikko hardly created another self-portrait without any illusions.

Pirkko Alhoniemi
pirkko.alhoniemi@kolumbus.fi